

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК У СУЧАСНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

З моменту формування соціально-гуманітарних наук їх метою проголошувалося не лише пізнання суспільства, а й участь у його регуляції та перетворенні. Досліджувалося як суспільство в цілому, так і окремі його сфери, ставилося завдання знайти певні технології управління соціальними процесами. Методологічні проблеми соціального пізнання стали активно розроблятися в рамках системи «наук про культуру» з опорою на ті чи інші філософсько-методологічні уявлення. У сучасних умовах зростає значення фундаментальної підготовки фахівця. Це зумовлено динамізмом і масштабністю завдань, вирішувати які людство має в міру свого розвитку. Зростання цілісності світу, підвищення взаємозв'язку різних сторін життя передбачає введення у повсякденний оборот інформації про складні процеси глобального характеру. Щоб адекватно орієнтуватися, а тим більше усвідомлено брати участь у цих процесах, особистість має бути всебічно розвинена і добре освічена [1].

Сучасний професіонал повинен уміти творчо мислити, самостійно вирішувати складні проблеми у конкретному виді діяльності. Крім того, йому необхідно постійно адаптуватися до нових знань та технологій, удосконалювати свою кваліфікацію. Систематичне підвищення кваліфікації, професійне та особистісне вдосконалення стають обов'язковими умовами успішної роботи будь-якої людини, зайнятої професійною діяльністю. Найважливішим проявом професіоналізму як вищого ступеня професіоналізації особистості є здатність до вільної творчої діяльності, практичного перебудови світу. Ця здатність великою мірою обумовлена формуванням і розвитком інтелектуальної професійної культури особистості як здатності до професійного зростання, отримання нового знання, до вирішення

складних професійних завдань в умовах соціуму, що динамічно розвивається. В основі професійного та соціального розвитку особистості лежить знання. У знанні людина опановує об'єкт своєї творчої діяльності, ідеально перетворює його. Вже у 1971 р. Д. Белл стверджував: «Поняття «постіндустріальне суспільство» наголошує на центральну роль теоретичного знання як осі, навколо якої вибудовується нова технологія, економічне зростання і нова стратифікація суспільства» [1]. Соціологічні дослідження незмінно показують взаємозв'язок рівня освіти та психологічних, а також соціальних характеристик особистості. Згідно з прогнозами експертів, у XXI ст. інтелектуалізація праці стане головним чинником глобальної конкуренції. На долю нових знань, що втілюються у технологіях, обладнанні, освіті кадрів, організації виробництва, у розвинених країн припадає 70-85% приросту ВВП [2].

Впровадження нових технологій, інформатизація та автоматизація виробництва вносять такі зміни до професійної праці, для здійснення яких необхідний розвиток багатосторонніх та універсальних здібностей. У рамках постіндустріального суспільства на зміну «спеціалізму» приходять універсалізм та професіоналізм. Становлення та формування особистості професіонала, головним чином, відбувається в закладі вищої освіти, особлива роль якого полягає в тому, що він покликаний перетворити загальнолюдські цінності на систему духовних професійних якостей особистості. Створення в сучасному суспільстві системи безперервної освіти, відповідне коригування та модернізація загальної та професійної освіти із збереженням її традиційних форм, гуманізація, гуманітаризація та «соціалізація» освіти – це необхідні кроки на шляху до формування професійно компетентної особистості – працівника XXI ст. ., професіонала. Найважливішим напрямом реформування вищої школи стає розширення фундаментальної складової вищої освіти не тільки в якості основи цілісного сприйняття світу, але й як неодмінної умови для подальшої неперервної освіти [3].

Однак можна констатувати той факт, що нерідко в літературі і в повсякденному сприйнятті професіоналізм розуміється тільки як оволодіння будь-якою вузькою

спеціальністю, успіх в одній галузі трудової та професійної діяльності. Все частіше відтворюється думка про те, що ті знання та вміння, які не входять до переліку необхідних для оволодіння професією (тобто не складають ядро майбутньої професійної діяльності особистості), людині не потрібні. Приміром, майбутньому фізику не потрібна література, математику – історія, літературознавцю – хімія тощо. У цьому полягає одна з глибоких помилок сьогоденного ставлення до професіоналізму, заснований на односторонньому і вузькому його розумінні. Багато дослідників проблем сучасної професійної освіти відзначають, що професійна вища школа не забезпечує достатньої широти і глибини професійної освіти в цілому. «Все більше визнання набуває розуміння, згідно з яким, в першу чергу, необхідно освоювати форми, способи дії, а не теорії, принципи та методи. Більше того, має місце тенденція до виділення навчання, орієнтованого не на формування особистості, а на підготовку функціонера-професіонала з операційним мисленням» [4]. Очевидно, що поняття «функціонер-професіонал» використовується тут у своєму вузькому значенні, саме як «спеціаліст», частково розвинений працівник, який володіє професійними знаннями та навичками, що дозволяють йому здійснювати конкретні технологічні операції, але недостатніми для повноцінної та творчої професійної діяльності.

У багатьох закладах вищої освіти домінує «предметне» (інформаційно-репродуктивне), а не методологічну (інтегративну) освіту, що забезпечує цілісний підхід до навчання майбутньої професійної діяльності. Закріпилася тенденція на профілізацію загальнонаукових дисциплін, виведення теоретичного матеріалу на рівень інструментальної практики. З цим процесом зіткнулися багато викладачів гуманітарних дисциплін вищої школи на початку 90-х років, коли «непрофільні» предмети виключалися з негуманітарних вишів – скорочувалася кількість навчальних годин, багато курсів переводилися в розряд необов'язкових, тощо. «Спеціалізація» професійної освіти, спрямованість студента на отримання вузькоспеціальних знань на шкоду особистісному та світоглядному розвитку породила дуже актуальну і сьогодні в багатьох індустріально розвинутих країнах

проблему «часткової» особистості. У більшості індустріально розвинених країнах світу акцент робиться на спеціальній освіті: «Зараз наша освіта поєднує детальне вивчення обмеженої кількості абстракцій з поверхневим вивченням великої кількості абстракцій» [5]. У цій ситуації істотно актуалізується проблема співвідношення спеціальної та загальнокультурної освіти, оскільки спеціальна освіта, спрямована на вивчення конкретних явищ, виступає основою технологічного розвитку в широкому сенсі цього слова, тоді як загальна освіта формує ядро світоглядної культури особистості.

Систематичний аналіз цієї проблеми свідчить, що вона вкоренилася в європейській культурі в епоху індустріального суспільства і була пов'язана зі становленням нового індустріального, вузькопрофесійного працівника. Промисловий і технологічний прогрес розвинених країн, їх досягнення в галузі матеріального благополуччя та освоєння світу були тісно пов'язані з концентрацією уваги на вивченні деталей, з накопиченням знань про конкретні процеси, з вузькою професійною спеціалізацією, що розуміється як наявність спеціальних навичок. Здобуття спеціальної освіти, професійне оволодіння будь-яким конкретним видом праці стає суспільно вигідним і соціально значимим. Спеціальна освіта в цих умовах перетворюється на пріоритетну цінність. Тим самим освіта не тільки підпорядковується потребам виробництва, але й певною мірою саме впливає на формування суспільних потреб і цінностей.

Спеціалізація освіти сама по собі не є загрозою всебічному розвитку особистості, навпаки, спеціальна освіта являє собою необхідний і значущий компонент первинної професіоналізації, найважливіший етап перетворення людини на професіонала. Проблема у тому, що часом спеціальні знання виявляються найбільш соціально значимими і витісняють інші загальнолюдські цінності. Моральні, естетичні цінності стають другорядними і підпорядковуються спеціальним знанням, а соціально-гуманітарна освіта особистості оголошується зайвою. Подібна ситуація властива індустріальній моделі цивілізації в цілому. Редукція соціально-гуманітарного до природничого напрямлення стала

світоглядною установкою європейської культури під впливом природничих наук, особливо класичної механіки, потім фізики. Істотним недоліком освітніх систем індустріальних країн є недооцінка моральної складової виховання, вторинність морального значення стосовно таких цінностей, як розум, право, економіка. Розвиток промисловості, масове виробництво, що вимагало підготовки конкретних фахівців, призвели до деіндивідуалізації та дегуманізації професійної освіти, витіснення духовних компонентів на периферію особистості. Тим часом ще М. Шелер зазначав, що «освіта – це не «навчальна підготовка до чогось», до професії, спеціальності, до продуктивності, і вже тим більше освіта існує не заради такої навчальної підготовки» [6].

Постіндустріальна, інформаційна цивілізація вимагає нової моделі загальної та професійної освіти, що готує не масових та стандартизованих людей, а творчо мислячих, здатних до новаторства та постійного удосконалення всебічно розвинених особистостей. В останні роки зростає розуміння необхідності загальнокультурної та гуманітарної підготовки фахівців у галузі технічних наук та природничо-наукового знання. В останні десятиліття у зв'язку з радикальною зміною вектора економічного розвитку, проникненням у життя нових економічних та соціальних явищ істотно зросла роль економічної науки, управлінських дисциплін. Справжній професіоналізм працівника в сучасному суспільстві, незалежно від сфери його діяльності, має на увазі глибоке знання та розуміння економічних процесів, законів становлення, розвитку та функціонування системи соціальних відносин у взаємозв'язку з економікою. Гуманітарна складова соціально-гуманітарного знання представлена циклом світоглядних дисциплін, спрямованих на вивчення історії та теорії людини як особливої духовної істоти. Вивчення під час вузівської професійної підготовки поряд зі спеціальними дисциплінами історії, культурології, релігієзнавства, різноманітних філософських наук – історії та теорії філософії, етики, естетики, антропології, логіки тощо покликані сприяти інтелектуальному, моральному та естетичному розвитку особистості майбутніх професіоналів. Філософські знання входять до складу методологічного забезпечення

не тільки наукових досліджень, а й багатьох видів професійної діяльності, вони необхідні для теоретичних побудов та прикладних досліджень [6].

Сучасний професіонал повинен володіти якостями духовно багатой людини. В останні роки нарощуються демократичні традиції, удосконалюються умови для розвитку особистості на основі використання різноманіття культури, її загальнолюдського та національного багатства, що представлено в гуманітарному циклі всіх навчальних дисциплін, що перетворюють цінності загальносвітової культури з предмета вивчення на змістовну основу освіти та життєдіяльності людини. Гуманітаризація освітньо-культурного процесу в системі вищої освіти має на меті орієнтацію на підготовку фахівця як освіченої людини, професійна підготовленість якої є лише гранню її цілісного буття. Тут слід зазначити, що лише гармонійне поєднання в освітньому процесі спеціальних, природничо-наукових та соціально-гуманітарних дисциплін є запорукою успішної професіоналізації особистості. Сучасний, складний, динамічний світ є результат взаємодії людини і природи, тому розуміння процесів, що відбуваються у світі, передбачає певну загальну культуру, що включає в себе не тільки соціально-гуманітарну складову, а й природничий аспект. Основні риси нової (XXI ст.) парадигми соціально-гуманітарного знання можна визначити наступним чином. Відбувається зближення природознавства та соціально-гуманітарних наук на основі посилення аксіологічної складової наукової творчості. Посилюється і поглиблюється розробка та вдосконалення методів та принципів власне соціального пізнання, що безпосередньо відповідають своєму предмету, а також формуються нові методики, зокрема, засновані на синергетичному розумінні реальності [7]. Підвищується увага до суб'єктивних, особистісних аспектів предмета дослідження соціально-гуманітарних наук. Все частіше центр тяжіння пізнавального інтересу представників соціально-гуманітарного знання переноситься на суб'єкта діяльності.

Все частіше професіоналізм у соціально-гуманітарних науках передбачає знання та виконання вимог професійної етики.

Література:

1. *Bell D. The Post- Industrial Society: The Evolution of an Idea. The Coming of Post-Industrial Society, Social Forecasting. New York. 1993.*
2. *Новіков П.Н., Зуєв В.М. Випереджальна професійна освіта: Науково-практичний посібник. К., 2000. 435 с.*
3. *Уайтхед А.Н. Вибрані роботи з філософії. К., 2020. 278 с.*
4. *Ротрі Р. Філософії та дзеркало природи. К. 2007. 390 с.*
5. *Талалова Л.М. Інтеграційні процеси в освіті: контекст протиріч. К. 2013. 436 с.*
6. *Шелер М. Вибрані твори. К. 2014. 265 с.*
7. *Карлов Н.В. Синтез гуманітарного та природничо. Гуманітарна підготовка студентів негуманітарних закладів вищої освіти та фахівців гуманітарного профілю. Матеріали Міжнародної конференції. 2-3 квітня 2021 р. Вінниця. С. 34-48.*